

ANITA CELINIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
acelinic@ihji.hr

MIRA MENAC-MIHALIĆ

Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mmenac@ffzg.hr

GOVOR PITAVA OD HRASTE DO DANAS

Usporedbom dvaju većih i dvaju manjih radova o pitavskom govoru u rasponu od šezdesetak godina pokušava se utvrditi što se u tom razdoblju promijenilo, što se sačuvalo, kao i to što takvo, dijalektološki relativno kratko, razdoblje znači za jedan organski govor.

Pitve su mjesto u središnjem unutrašnjem dijelu otoka Hvara, udaljene 2,5 km južno od Jelse. Zajedno sa Zavalom, selom na južnim padinama Hvara nasuprot otoku Šćedru (smještenom između Hvara i Korčule), do polovice 20. st. predstavljale su jednu administrativnu cjelinu. Selo ima dobar obrambeni položaj i vrlo je staro. Sastoji se od dva dijela: od Gornjih i od Donjih Pitava. Povijesni kontinuitet imaju Gornje Pitve, a Donje su nastale naseljavanjem izbjeglica pred Turcima u 15. st. Danas broje osamdesetak stanovnika.

Iako je riječ o neveliku selu, njegov je govor nekoliko puta bio istraživan. Mate Hraste ga je vjerojatno istraživao prvi. On je u prikaz govora cijeloga otoka Hvara – u članku “Čakavski dijalekat ostrva Hvara” iz 1937. godine – uključio i govor sela Pitava koje je tada brojilo 600 stanovnika. Hraste dakle ne piše samo o pitavskome govoru, nego ga integrira u širi opis. Ipak, tamo gdje se Pitve, kao i ostala mjesta, kojom svojom osobinom izdvajaju iz cjeline, Hraste to navodi i donosi precizne specifične podatke.

Pitavskim se govorom najviše bavio entuzijast Ante Barbić, autor još neobjavljenog rječnika govora Pitava i Zavale. Barbić nije bio dijalektolog, već talentiran izvorni govornik, koji je, kao plod dugogodišnjeg rada, napisao rječnik toga govora s gotovo 17000 riječi. Rječnik je dovršio, ali ga je u njegovu posljednjem sređivanju 2003. prekinula smrt. Uređivanje toga opsežnog

rječnika pripalo je nama i tako je bilo poticaj za ovaj rad. Barbić je građu za svoj rječnik skupljao petnaestak godina i na njemu radio gotovo do zadnjeg dana života. Njegov materijal dakle oslikava pitavski govor s kraja 20. stoljeća.

Za potrebe ovoga rada uzele smo u obzir i dva kraća studentska istraživanja sa zvučnim zapisom – iz 1989. i iz 2002. g. – koja upotpunjuju noviju sliku jezičnog stanja u Pitvama.

Krećući od Hraste, preko Barbića do novijih studentskih radova dobiva se vremenska vertikalna od 60-ak godina. Zanimalo nas je, kao prvo, koje su se promjene zbile u tom razdoblju u pitavskom govoru u odnosu na polazno Hrastino stanje i, kao drugo, što je ostalo neizmijenjeno. Ujedno je to i prilika da se vidi što takvo, dijalektološki relativno kratko, razdoblje znači za jedan organski govor u kojem prirodni kontinuitet nije drugačije narušavan, osim što je, kao i svaki govor u tom vremenu, izložen utjecaju standardnoga jezika.

Analiza se bazira na Hrastinu opisu i njime je ograničena. Stoga karakteristike pitavskoga govora koje se uočavaju u novijim radovima, a koje Hraste ne navodi u ovome radu, nisu uzete u obzir.

Osnovna i opće provedena promjena u pitavskome govoru jest gubitak diftongacije. Prema Hrasti, dugi polazni vokali *a*, *o* i *e* u Pitvama su se, kao i u još nekim hvarskim mjestima, diftongirali u *ao*, *uo* i *ie* (*muōj*, *kūoñ*, *brūod*, *voduōn*).¹ Doduše, u Pitvama diftonzi očito već tada nestaju. Tako za diftong *ao* kaže da Pitve jedva primjetno imaju tu zajedničku crtu s mjestom Vrbanjem, kao i mjesta Svirče, Vrisnik i Sveta Nedilja. Taj je diftong očito bio nepostojan jer Hraste kaže kako se u njemu nekad više ističe prvi, a nekad drugi dio. U diftonzima *ie* i *uo* također primjećuje kako su najizrazitiji u Starome Gradu, a, idući prema istoku, prvi element diftonga slabi pa za *uo* kaže kako “liči negde više negde mañe na veoma zatvoreno *o*” (Hraste 1937: 6). Kod Barbića i novijih istraživanja pitavski je govor isključivo monoftonski (*mōj*, *kōñ*, *brōd*, *vodōn*). Ipak, trag nedavne diftongacije Barbić je zabilježio navevši kako se riječ *žēj* kod starijih ljudi može čuti kao *žiēj* ‘žeđ’.

Ps. **dj* u ovome govoru prema očekivanjima daje *j*, kako to navodi i Hraste: *prēja*, *mēja*, *arjā*, *rōjen*, *mlāji*, *slāji*. No, već on bilježi kako “imamo u više mesta i novo *dj*” (Hraste 1937: 10): *svādjen*, *nasōdjen*, *ukrādjen* za koje kaže da je mnogo mekše od štokavskoga “te se gotovo razabira u govoru sinteza glasova *d + j*: *rōđen*, *svāđen*”. Barbić, uz očekivano *j* u *rōjen*, *mlāji*, *prēja*, *arjā* i dr., za **daj*, također ima palatalizirano *d* (*isvāđen*, *iškōđat*, *pogōđāt*, *prihōđāt*, *ponūđeno*), no kod Barbića se zamjećuje primjena novoga distribucijskog pravila, koje

¹ U primjerima akut bilježimo zavnutim znakom \sim (iako ga je Hraste bilježio kao dugi uzlazni $\acute{}$). Tzv. poludugi akcent $\hat{}$ donosimo onako kako ga je i Hraste bilježio, a to odgovara Barbićevo zavnutom naglasku \sim .

Hraste nije zabilježio, a prema kojemu se svako *d* ispred *n* zamjenjuje s *d'* pa tako nastaju primjeri kao *zôd'na*, *pêd'na* (G od *pêdañ*), *sûd'ni*, *sriđ'ni*, *pôvod'na* (G od *pôvodañ*), *Ĵâgod'nanin*, a i dublete tipa *ôd'na/ôg'na* (G od *ogôn*).

U vezi s gubljenjem početnog vokala tipa *zgubît*, *shôdnidon* koje navodi Hraste, kod Barbića su navedeni samo primjeri u kojima se vokal čuva: *izgubît*, *ishôd'ni*.

Također, Hrastina promjena suglasničkog skupa u *ôv'cina* ili *ôf'cina* kod Barbića nije provedena (*ôp'cina*). No, *hrelò* ili *frelò* iz Hrastina vremena u novije je doba doživjelo metatezu u *ferlò*. Hrastino *samogüç* i *zľica* u Barbića nije zabilježeno, samo *svemogüç* i *zľica*.

Hraste ističe kako starija generacija kod imenica provodi sibilizaciju (*noz'ž*, *rüçì*, *u jüsì*, *junöçì*, *svidocì*; *vüci te izľili*), a kod mlađe se rezultati te promjene dokidaju (*nog'ž*, *rük'ž*, *svidok'ž*). Nasuprot tome, noviji primjeri pokazuju kako se ona dosljedno čuva (*na rüçì*, *na ľivon noz'ž*, *u jüsì*).

Određene promjene u odnosu na pitavski govor iz Hrastina opisa tek prodiru u sustav pa supostoje dublete, a neke su se dvostrukosti do danas održale još iz doba Hrastina istraživanja.

U Poljicima, dijelu Vrisnika i dijelu Zastraišća Hraste je zabilježio pojavu zamjenjivanja velarnoga *h* labiodentalom *f* i obratno (*küfot*, *mufä*, *fitit*, *pufät* i s druge strane *kahä*, *hino*, *Hilip*). Pojavu nije zabilježio u Pitvama. U Barbićevu leksiku ta pojava nije nepoznata – ona nije provedena u primjerima kao *kühat*, *muhä* i *hütit*, no dublete u kojima je došlo do zamjene *h* i *f* veoma su brojne, a najčešće su, iako ne isključivo, provedene u riječima romanskoga podrijetla: *hundamënat* i *fundamënat*, *hürba* i *fürba*, *hundäc* i *fundäc*, *hjüba* i *ffüba*, *humät* i *fumät*, *garihul* i *gariful*, *hrüstula* i *früstula*.

Pojava prejotacije u riječima koje počinju vokalom – koju spominje Hraste, a koja “osobito... biva, ako je pred tom reči predlog *u*” (Hraste 1937: 9) (*jüsta*, *jöko*, *ü joko*, *u jogôn*, *u Ĵime*, *u Ĵäfrikü*) – u novije se doba gubi jer kod Barbića nije navedena (*üsta*, *öko*, *üho*, *ogôn*, *ime*). No, da nije posve nestala, potvrđuju studentska istraživanja koja su je ipak zabilježila u najnovije vrijeme (2002. g.).

Na isti način supostoje i primjeri s ispadanjem vokala tipa *vöki*, *voľiki*, kako je to naveo i Hraste, i oni u kojima do ispadanja nije došlo *onäko*, *oväko*, *kolïko* (ali *töko*, a *tolïko* potvrđuje samo u sintagmi *sväko tolïko*) (Barbić).

Razjednačavanje nazalnog skupa *mn* u *vn* danas se ne provodi općenito. U riječi *güvno* disimilacija je redovita, no *sedavnäste* alternira sa *sedamnäste*, a *tavnä*, *tavnö* sa *tamnä*, *tamnö*.

U morfologiji imenica već su se u Hrastino vrijeme većinom izjednačili nastavci DLI u množinskoj paradigmi svih osnova. On ipak bilježi kod starijih

ljudi povremenu upotrebu starijih nastavaka u lokativu. U muškom i srednjem rodu DLI mn. tako imaju izjednačeni nastavak *-ima(n)*², tek za lokativ Hraste bilježi i stariji nastavak *-ih* (*vârtlih, zubih, pûtih*). Novija istraživanja potvrđuju proširenost nastavka *-iman*, no Barbić ipak uz to navodi i starije *-on* u dativu: *Pôj odnès ovò ukrôpa brôvon!*

Kolebanje nastavaka u G mn., koje navodi još Hraste *mîš* i *mîših*, *Bòžić* i *Božićih*, *čavôl* i *čôvlih*, *pôs* i *pasih*, *brôdih* i *brodôv*, *jarûsih* i *jarûhov*, ostalo je do danas: *-ø, -ih, -ov: pôrst/pârstih, bôgih/bogôv, jazîkih/jazîkov, čôvlih/čâval, jôvlih/javôl, gûlcih/gûdac* (: N jd. *gûdâc*).

Kod imenica ž. roda a-osnova Hraste spominje sinkretizam DLI mn. u dvama nastavcima. Prema njemu, s jedne se strane proširio nastavak iz ženske paradigme *-ami(n)*, ali se, s druge, javlja i nastavak *-ima(n)* u kojem bi tako bili izjednačeni spomenuti padeži imenica svih rodova: *kozâmi(n), ovcâmi(n)* i *kozîma(n), ovcîma(n)*. Kod i-osnova Hraste navodi isključivo nastavak *-ima(n): čôstîma(n)/čôstîma(n)*. Od starijih nastavaka Hraste navodi *-oh* za L mn.: *kozôh, ovcôh, rukôh, ženôh* (*Čâ daržîš u rukôh?*), za koji doduše kaže kako se najbolje čuva u Vrbanju. Novije stanje pokazuje dvostrukost kod imenica a-osnova – nastavak *-amin: kozâmin, jâmamin* i nastavak *-ima* iz paradigmi m. i sr. roda: *škînima, jôglîma*.

Zanimljivo je da noviji istraživači navode više primjera starih nastavaka nego Hraste. Barbić tako spominje nastavak *-on* u D mn. za koji kaže da se ponegdje čuva zbog učestalosti uporabe: *Pôj tô hît kozôn! Odnès ovò kokošôn!* Uz *-on* u D, čuva se ponegdje i *-ah/-oh* u L: *po spârtah, po rukôh, po majèlah, po noćôh, po lèvah*. Za taj se nastavak osobito navodi kako je čvrst u toponimima: *na Čarnîcah, na Mejîmah, na Balôtah, na Brižîmah*, a dolazi i kod imenica i-osnova: *noćîman/noćôh*.

Dvojtvo nastavaka u G mn. – stariji i češći *-ø* i noviji, iz pridjevsko-zamjeničke deklinacije, koji se javlja, kako kaže Hraste, kod mlađih govornika, *-ih* – postoji i danas kao i u Hrastino doba: N jd. *kôca, gustîrna* – G mn. *kâdac/kôcih, gustîran/gustîrnih*.

Nastavak *-on* u I jd. i-osnova koji spominje Hraste (*čôšćon, mîlošćon, râdošćon*), nastao analogijom prema a-osnovama, u novijim radovima nije spomenut (Barbić: *nôci, rîci, lûdosti*).

Ostale karakteristike pitavskoga govora koje navodi Hraste održale su se nepromijenjene do danas – kako one koje ga uključuju u širi kontekst srednjodalmatinske čakavštine (ikavizam, duljenje kratkoga *a* u nezadnjim otvorenim slogovima, akcentuacija, vokalski inventar i razvoj, glagolski sustav), tako i

² Hraste ne piše samo o Pitvama pa mu zato trebaju zgrade, a za Pitve izričito navodi da se navezak uvijek rabi.

one koje obilježavaju samo Pitve ili njihovu užu okolicu. Od njih navodimo glavne:

- Naknadno pokraćeno dugo zanaglasno *a* nije se mijenjalo u *o*, nego je ostalo nepromijenjeno (*pītan, tārgan, vāran; vĕla šetemōna, mōla bōnda*).
- U inicijalnom skupu *və šva* je imalo razvoj kao i u ostalim položajima, u *a* (*vazĕst, vāze*), ali 'Uskrs' su *Uzmă* (G *Ūzam*) mn. n.
- Na početku nekih riječi dodaje se vokal *i*: *iĭt/iĭt* 'htjeti', prijedlozi *is, ik* (*is vodōn, dōšla svĕĕĕ ik nōjtu*).
- Sonant *l* se u m. r. jd. glag. pridj. radnog redovito gubi (*govorĭ, hodĭ, bĭ, iĭt* 'htio', *znō, plĕ, dōša, trĕsa*), a u ostalim se slučajevima na kraju sloga čuva (*vārtal, dĕbel, pōl, N stōlāk – G stōlka, stōl, vōl, N kolăc – G kōlca*), osim u primjeru *N dolăc – G dōca*.
- Palatalni nazal *ń* ispred nekih konsonanata gubi palatalnost i zamjenjuje se s *n*: *N jānac – G jōnca, N kĕnăc – G kĕnca, Idĭnka* 'Gdinjka'.
- Labijal *m* ispred velara i afrikata *c, ĉ, ć* zamijenio se s *n* (*ŷ*): *N momăk – G mōŷka, N nōrămak – G nōrōŷka, brĭnce* (dem. od *brime*).
- U nastavcima množinskih padeža dometnut je navezak *n* (*Ćinĭ šĕdūte is macĭćiman, Bōg mu dō pokōj dūši, nĕmu i svĭman mărtvĭman; Obūc gūĭćicu is dalĕkĭman rukōvĭman!*).
- Nastavak *-on* u DL jd. ž. roda pridjevsko-zamjeničke deklinacije: *Dō san cvĭt onōn dōbron mōlon; Pĭrija je na gōlon damĭjōni*.
- Tvorba komparativa i superlativa pomoću *-ji* i *-iji*: *drōg – drăžji, ūzak – ūžji, bōs – bosĭji, gōl – golĭji*.

Promatrajući razvoj govora mjesta Pitava na Hvaru u posljednjih 60-ak godina na temelju dostupnih radova, polazeći pritom od Hrastina rada o hvarskome govoru, utvrdili smo koje su inovacije zahvatile govor, odnosno koje su osobine ostale nepromijenjene. Inovacija, prema očekivanjima, nema mnogo. Neke su od njih išle u smjeru pojednostavljivanja sustava, poput prelaska iz diftonškoga u monoftonški vokalizam, druge su govor učinile još specifičnijim, poput novih fonotaktičkih pravila u konsonantizmu. U govoru postoji dosta dubleta. Zanimljivo je da su neke od njih opstale još iz Hrastina vremena (npr. dvojni nastavci određenih padeža), odnosno da sustav kroz spomenuto vrijeme ipak nije dokraja eliminirao rjeđe varijante. Najviše je osnovnih karakteristika ostalo nepromijenjeno, među njima i onih koje pitavski govor izdvajaju iz užega i šireg dijalektnog konteksta. To potvrđuje kako, usprkos utjecajima (prvenstveno standardnoga jezika) koji su u promatranom razdoblju bili snažniji nego prije, jezična raznolikost ipak opstaje – na radost

dijalektologā. Vjerujemo da bi se s time složio i Mate Hraste – bez čijeg rada ova analiza ne bi bila moguća.

Građa, uspoređivana literatura

- BARBIĆ, ANTE 2003. *Rječnik govora Pitava i Zavale*, rukopis.
HRASTE, MATE 1937. *Čakavski dijalekt ostrva Hvara*. Biblioteka Južnoslovenskog filologa 8.
RADIČIĆ, BONI 2002. *Pitavski govor*, rukopisni studentski rad.
RADONIĆ, DANIJELA 1989. *O pitavskom govoru*, rukopisni studentski rad.

Literatura

- BROZOVIĆ, DALIBOR 1997. Narječja hrvatskoga jezika. *Hrvatski leksikon 2*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 155–156.
FINKA, BOŽIDAR 1971. Čakavsko narječje. *Čakavska rič 1*, Split, 11–71.
HRASTE, MATE 1956. Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik 1*, Zagreb, 387–479.
LISAC, JOSIP 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.
LISAC, JOSIP 2004. *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
LUKEŽIĆ, IVA 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1989. Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija 17*, Zagreb, 81–109.
MOGUŠ, MILAN 1977. *Čakavsko narječje – Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.

The Pitve Subdialect from Hraste to Our Day

Summary

This paper studies linguistic developments in the Pitve subdialect, on the Island of Hvar, during the last sixty years. It draws on the available research, especially Mate Hraste's study of the Hvar dialect, in order to identify areas of linguistic change and innovation. As expected, innovations are not many. Some of them tend towards a simplification of the system, such as changes from diphthongs to monophthongs, while others render the subdialect

more distinctive, such as the emergence of new phonotactic rules in the distribution of consonants. The Pitve subdialect has a number of dual forms. It is interesting that some of them have persisted since Hraste carried out his research in the area (notably the dual case endings), i.e. that the system has not entirely dispensed with the less frequently occurring variants. Most of the basic features have, however, remained the same, among them those that make the speech of Pitve distinctive in the immediate as well as the wider dialect context. This goes to show that, in spite of various influences (especially that of the standard language) which during the period studied here proved stronger than before, linguistic diversity nonetheless persists.

Ključne riječi: Mate Hraste, čakavsko narječje, govor Pitava, otok Hvar, inovacije

Key words: Mate Hraste, Čakavian dialect, Pitve subdialect, Island of Hvar, linguistic innovation

